

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ

УСНА ІСТОРІЯ ПРО ДРУГУ СВІТОВУ ВІЙНУ ПРИ
ВИКЛАДАННІ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка II курсу
07-241М групи
Спеціальності 014 Середня освіта
Спеціалізація 014.03 Історія
Освітньо-професійної програми
Середня освіта (історія)
Полуцька Вікторія Андріївна
Керівниця к.і.н., доцентка,
завідувач кафедри історії,
археології та методики викладання
Кузовова Наталя Миколаївна
Рецензентка учитель історії,
учитель-методист,
спеціаліст вищої категорії
Михайлик О.В.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. УСНА ІСТОРІЯ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ВОЄННОЇ ТЕМАТИКИ 1939-1945 РОКІВ	7
1.1 Усна історія як сучасний метод наукового дослідження Другої світової війни.....	7
1.2 Усна історія як сукупність різноманітних джерел пізнання індивідуального досвіду людини.....	12
РОЗДІЛ 2. ЖИВА ІСТОРІЯ ЯК НАУКОВИЙ НАПРЯМОК ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	21
2.1 Методичні рекомендації школярам стосовно використання усної історії про Другу світову війну на уроках історії.....	21
2.2 Методичні вказівки освітянам під час підготовки до усноісторичного проєкту над біографічним інтерв'ю.....	24
РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ УСНОЇ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ОСВІТЯН	32
3.1 Використання усної історії вчителями та учнями 9-11 класів при вивченні теми про Другу світову війну.....	32
3.2 Розробка тематичного уроку для освітян із використанням джерел усної історії.....	37
ВИСНОВКИ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	43
ДОДАТКИ	
Додаток А. Кодекс адміністративної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	50
Додаток Б. Анкета ветерана війни, уродженця м. Новоукраїнка Кіровоградської області Бойка Івана Васильовича.....	51

Додаток В. Фотодокументи з Державного архіву Херсонської області періоду Другої світової війни.....	52
Додаток Г. Письмові роботи учнів середніх шкіл м. Харків та Харківської області – спогади про німецьку окупацію 1941-1943 роки.....	54
Додаток Д. Методичні рекомендації школярам стосовно використання усноісторичних джерел під час вивчення тематики Другої світової війни на уроках з історії.....	56
Додаток Ж. Методичні вказівки освітянам під час біографічного інтерв'ю.....	60
Додаток З. Тестові завдання з теми «Друга світова війна на теренах українських земель. Дослідження воєнних усноісторичних джерел з історії».....	63

ВСТУП

Актуальність теми. На сьогоднішній час досить актуальною темою дослідження виступає усна історія. Вона постає як окрема категорія наукового огляду та як один з історичних методів пізнання індивідуального досвіду людини під час вивчення тематики Другої світової війни. Усна історія воєнного періоду є надзвичайно цікавою і суперечливою. Так як, не завжди розповіді конкретних людей є точними та надійними.

Актуальність даної теми зумовлена тим, що розповідь та життєвий досвід людини ніколи не зрівняється з підручниками, бо містить не лише індивідуальний характер, а і власну специфіку. Жива історія передає освітянам людський досвід, який пов'язаний із емоційним сприйняттям (а його неможливо відшукати на сторінках енциклопедій чи довідників).

Усна історія періоду Другої світової війни є досить багатогранною, тому виникає необхідність дослідження безлічі подій і процесів, емоційних переживань і боротьби конкретної людини або груп. Її основною перевагою виступають очевидці подій із власною історією та досвідом. Учням загальноосвітніх шкіл слід зосередити свою увагу на використанні даного методу дослідження історії років Другої світової війни під час підготовки до тематичних занять. Насамперед тому, що багато інформації у підручниках про воєнний час радянізовано та сфальсифіковано, а деталі не завжди чітко проаналізовані. Хоча, на сьогоднішній час, система української освіти набуває яскравого розквіту, матеріали підручників під час вивчення воєнної тематики необхідно доповнювати сучасними джерелами інформації, у тому числі, джерелами усної історії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконувалася відповідно до навчально-

методичних вимог кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету. Робота була апробована під час V Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів з теми «Актуальні проблеми історії та археології: регіональний та глобальний вимір».

Метою роботи є комплексне дослідження живої історії під час опрацювання воєнної тематики, що охоплює період Другої світової війни та розробка методичних рекомендацій освітянам щодо використання усноісторичних джерел на уроках з всесвітньої історії та історії України в закладах середньої освіти.

Аналіз вивчення даної теми показав, що для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання**:

- визначити поняття «oral history»;
- окреслити роль усної історії як наукового напрямку історичного дослідження;
- опанувати основні переваги та недоліки живої історії як сучасного методу наукового пізнання;
- окреслити значення джерел живої історії при вивченні воєнної тематики періоду Другої світової війни;
- ознайомитися з науковцями, які вивчали та досліджували усноісторичні джерела;
- розробити методичні рекомендації щодо використання «oral history» в освітньому процесі;
- розробити методичні вказівки щодо підготовки до усноісторичного проєкту над біографічним інтерв'ю;

Об'єктом дослідження виступають усноісторичні джерела періоду Другої світової війни.

Предметом дослідження є методика використання живої історії в закладах середньої освіти.

Методи дослідження: аналіз листів і письмових робіт учасників/свідків воєнної епохи, інтерпретація вербальних і невербальних свідчень, аналіз інтерв'ю біографічного характеру.

Теоретичне значення роботи полягає в комплексному дослідженні джерел живої історії та їх глибинному аналізі у контексті воєнного часу. Також у поглибленні та систематизації історичних знань із даної тематики.

Наукова новизна одержаних матеріалів роботи полягає в індивідуальній розробці методичних рекомендацій школярам стосовно використання джерел усної історії для пізнання індивідуального досвіду людини та розробка методичних вказівок освітянам під час підготовки до усноісторичного проєкту над біографічним інтерв'ю.

Практична цінність – опрацьовані усноісторичні джерела та розроблені методичні рекомендації можна використовувати на уроках з історії України та всесвітньої історії під час вивчення теми Другої світової війни. Зібрані матеріали ефективно сприятимуть розвитку освітян у практичній та науковій діяльності, а також у подальшому дослідженні запропонованої воєнної тематики.

Хронологічні рамки дослідження визначені його тематичною спрямованістю та завданнями і охоплюють період 1939-1945 років – час початку та закінчення Другої світової війни.

Структура запропонованого дослідження зумовлена метою та завданнями, складається зі вступу, 3-х розділів та 6-х підрозділів, висновків та списку використаних джерел, що містить 41 найменування. Дипломна робота в цілому складається з 66 сторінок.

РОЗДІЛ 1. УСНА ІСТОРІЯ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ВОЄННОЇ ТЕМАТИКИ 1939-1945 РОКІВ

1.1 Усна історія як сучасний метод наукового дослідження Другої світової війни

Слід зазначити, що по сьогоднішній час не має конкретного наукового визначення терміну «усна історія» (англ. oral history). Тому науковці пропонують власну варіацію тлумачення поняття. Більшість із них розглядають усну історію у двох історичних вимірах: як найдавніший спосіб для аналізу історичних досліджень, який передує писемності та як один із сучасних способів отримання історичних відомостей. Однак, «усна історія» може розглядатися не лише як спосіб отримання історичної дійсності. Все тому, що окрема група дослідників виокремлюють її як:

- методику фіксації знань про минуле;
- наукову дисципліну в школах та закладах вищої освіти;
- нову ділянку історичної науки;
- напрям соціально-гуманітарних досліджень.

Серед них: Волошин Ю.В., Грінченко Г.Г., Кісь.О.Р., Ковальченко І.Д., Коваль-Фучило І.М., Коляда І.А., Кузнєцова Н.П., Пастушенко Т.В., Привалко Т.В., Рожанський М.Я., Серєда В.М., Удод О.Я.

Більшість з них вживають термін «жива історія» як синонім до «усної історії». Це пов'язано із тим, що історія потребує розуміння живої пам'яті людини та її життєвого досвіду. Під час історичного дослідження виникає необхідність більш глибоко пізнати життя людей (їх потреби, очікування, досвід). І це можливо зробити завдяки живій історії, яка постає головним свідком минулого та сучасним світилом істини.

Дослідники переконані у тому, що усна історія виступає однією із сучасних ділянок історичного дослідження. Так, кандидат історичних наук Тетяна Пастушенко у своїй науковій праці зазначала: «Усна історія – це ділянка нових досліджень і метод збирання, зберігання та інтерпретації голосів і спогадів людей, груп та учасників подій минулого...» [1, с.4]. Таку ж позицію описували у своїх наукових працях Оксана Кісь та Гелінада Грінченко. З їх міркуваннями можна цілком погодитися. Адже жива історія почала практикуватися українськими істориками лише на початку ХХІ століття. Однак, варто зазначити, що потреба пізнання індивідуального досвіду людини з'явилася значно раніше. Цю думку вдало підтверджує один із зарубіжних теоретиків «oral history» Рональд Грін: «Люди завжди передавали свої історії у розмовах. Століттями історія передавалася усно, з вуст в уста...» цит. за О.Кісь [2]. Це твердження може засвідчувати той факт, що жива історія зароджувалася раніше, ніж дослідницька стратегія її вивчення. Людський досвід потребував визнання своєї унікальності та самоцінності. Тому не дивно, що згодом він віднайшов себе у новій ділянці історичної науки.

Зовсім інше трактування терміну «усна історія» надає провідний вчений Луїз Стар: «Усна історія – це першоджерело, отримане шляхом запису...усної розповіді людини, яка володіє цінною, вартою збереження інформацією» цит. за О.Кісь [3]. Досить схоже трактування щодо живої історії надає наступник вченого Дональд Рітчі: «Усна історія збирає усні спогади та особисті коментарі, що мають значення для історії, шляхом запису інтерв'ю...» цит. за О.Кісь [4]. Так, обидва дослідники акцентують увагу на двох аспектах. Перший – значимість інформації, а другий – запис цієї ж інформації. На сьогоднішній час, ці аспекти є ключовими елементами живої історії. Так як, розповідь надана свідком або очевидцем подій не завжди є надійною та потребує додаткової перевірки.

Варто зазначити, що усна історія допомагає зберегти історичну пам'ять про події минулого, а також надає можливості «висвітлити нові аспекти різних історичних періодів, які раніше залишалися поза увагою офіційної науки, відійти від ідеологічних штампів і звернути увагу на людину як носія важливої інформації» [5 с.116]. Тож oral history допомагає осмисленню історичного минулого людей з призмою сучасності, яке полягає в збагаченні знань про минуле та про те, як це минуле впливає на сьогодення.

Можна стверджувати, що «жива історія» є універсальним інструментом під час історичного пізнання. Адже вона постає і як методика фіксації знань про минуле, і як ділянка нових досліджень, і навіть як зміна перспектив. Більшість науковців схильні розглядати усну історію як метод наукового дослідження. Однак, жива історія зі всією своєю багатогранністю, може поставати в різних течіях.

Особливе значення вона набуває під час вивчення історичних подій. Таких як: Голодомор, Друга світова війна, депортація кримських татар тощо. Саме завдяки усноісторичним джерелам інформації збагачується світогляд учнів та формується індивідуальне бачення на конкретні події. Тому, не є вражаючим і той факт, що жива історія є одним із складових елементів підготовки до навчального процесу. В ньому жива історія постає як напрям історичного дослідження.

Жива історія під час вивчення теми Другої світової війни зможе показати освітянам ту інформацію, яка ніколи не могла би бути написана у підручниках та надати можливість порівняти офіційну «історію з підручника» і неофіційну «історію живих очевидців». Недарма британський теоретик Пол Томсон свого часу писав: «Oral history is a history built around people» (Усна історія – це історія вибудована навколо людей) [6, с. 31].

Саме при вивченні воєнного періоду метод усної історії є одним із головних аспектів історичного дослідження, так як допомагає

розмежовувати «істину» з «вигадками». За допомогою очевидців та учасників подій учні більш глибоко опануватимуть усноісторичні знання та самостійно розвиватимуть навички нестандартного мислення та далекоглядності. Вагому роль у вивченні даного методу відіграє вчитель. Адже при правильній подачі школярам матеріалів усної історії метод сприятиме ефективному дослідженню історичної науки. Він також допоможе освітянам досягти різноманітних цілей. Серед них варто виокремити:

- ✓ мотивацію до вивчення історії;
- ✓ аналіз історичних подій;
- ✓ прагнення до нових знань поза школою;
- ✓ бажання до саморозвитку та самореалізації на історичних семінарах та практичних заняттях;
- ✓ опанування інформації не лише за допомогою інтернет ресурсів та соціальних мереж, а й у спеціальних установах (музеях, архівах, бібліотеках);
- ✓ прагнення до нестандартного навчання у вигляді інтелектуальних завдань, задач і кросвордів;
- ✓ розвиток аналітичного та критичного мислення;
- ✓ виконання навчальної програми та дослідження тем, які нею не передбачені;
- ✓ реалізація усноісторичного проєкту на воєнну тематику;
- ✓ виконання творчого завдання з історичної дисципліни (наприклад: створення презентацій чи відеороликів на тему Другої світової війни; підбір фотосвітлин воєнних часів з сімейної колекції);
- ✓ прагнення до роботи в парах та колективному обговоренні проблематики;
- ✓ бажання отримати не високий бал з навчальної дисципліни, а багаж історичних знань;

- ✓ мотивація до історичної подорожі чи туристичного маршруту пам'ятними місцями;
- ✓ організація власного історичного уроку в учнівському самоврядуванні;
- ✓ прагнення до самовиховання та самовдосконалення;
- ✓ бажання освоїти нові практичні навички (робота з архівною документацією, археологічними артефактами, археологічними приладами, а також аудіо- та відеотехнікою).

Можна зробити висновки, що усна історія у своєму понятійному аспекті не є чітко сформованою. Провідні науковці XXI століття і досі конкурують між собою щодо вибору більш правильного трактування «усної історії». Однак, не виникає жодних сумнівів щодо вагомого значення oral history в історичному дослідженні. Для освітян її цінність полягає в спогадах учасників/свідків воєнних подій, які не висвітлені в офіційних історичних джерелах.

Так, надзвичайно цінною постає усна історія під час вивчення воєнної тематики (період 1939-1945 років – час початку та закінчення Другої світової війни). Адже допомагає освітянам більш глибоко освоїти теоретичний матеріал та порівняти отриману історичну інформацію з реальними фактами минулого. Жива історія є складовим елементом навчального процесу у вивченні історичних дисциплін. Вона висвітлює інформацію у всій своїй унікальності та неповторності. Тому є одним із найцінніших джерел особового походження.

1.2 Усна історія як сукупність різноманітних джерел пізнання індивідуального досвіду людини

Жива історія є універсальним та одним із найсучасніших способів для вивчення історії. Як зазначала Оксана Кісь: «Усна історія є вельми перспективною щодо збагачення наших знань про минуле та про те, як це минуле живе у сьогоденні» [7, с.14]. Можна цілком впевнено сказати, що oral history є ділянкою знань не лише про минуле, але і про майбутнє. І як влучно зазначила науковиця, oral history розширює багаж історичних знань. Нині, усна історія виступає джерелом пізнання індивідуального досвіду людини та постає у різних аспектах.

Так, як метод наукового пізнання жива історія використовується в навчальному процесі багатьох країн світу. Наприклад у Чеській Республіці усна історія працює як метод спеціального проєкту «Пам'ять народу», метою якого є об'єднання людей і фіксація життєвих історій комуністичного режиму задля подальшого їх уникнення. У нашій країні розроблено цілу низку наукових заходів, які присвячені теоретичним і практичним питанням дослідження джерел живої історії.

Сама «методика усних історичних досліджень...прийшла в 1990-х рр., точніше в 1992 р.», коли почали реалізовуватись перші наукові проєкти [8, с.124] та продовжують свій яскравий розвиток і по сьогодні.

В останні роки, науково-інтелектуальна еліта України поставила за мету засвідчити необхідність отримання усноісторичних відомостей для наукової сфери. Так, була створена Українська Асоціація Усної Історії (УАУІ), яка піднесла усну історію на новий етап наукового розвитку. Також силами дослідників у 2006—2007 роках було реалізовано міжнародний проєкт «Імена замість номерів. Книга пам'яті колишніх в'язнів концтабору Дахау». Завдяки якому, проведено інтерв'ювання та написання біографій жителів України, які в роки Другої світової війни

перебували у концтаборі. Слід зазначити, що головний фокус зосереджувався не на концтаборі, а на індивідуальних долях людей. Також, значна увага фокусувалася на «особистісний вимір подій...на досвід особи перед потраплянням в концтабір, а також на стратегії подолання отриманої травми уже після закінчення війни» [9, с. 362]. Саме досвід людини становить «основу» живої історії.

Сьогодні, oral history виступає як сукупність різноманітних джерел пізнання індивідуального досвіду людини. Саме завдяки їй можна пізнати нові дані про загальновідомі факти чи події. Основним джерелом усної історії виступає біографічне інтерв'ю, яке здійснюється за допомогою аудіо- чи відеотехніки. І це не дивно, «адже інтерв'ю дає змогу більш глибоко і всебічно висвітлити актуальні проблеми минулого і сьогодення, скорегувати традиційні погляди на певні суспільно значущі процеси та явища» [10, с.3].

Біографічне інтерв'ю відіграє вагомий роль під час вивчення теми Другої світової війни на уроках історії. Оскільки учні можуть самостійно обрати респондента воєнної події (це навіть може бути особа з їх родинного кола). Також школярі матимуть змогу скласти перелік запитань та бути інтерв'юерами.

У тлумачному словнику з української мови зазначається, що: «Інтерв'юером є людина, яка проводить інтерв'ю або ж людина, яка вступає в безпосереднє спілкування з респондентом з метою одержання від нього інформації» [11]. А ось академічний тлумачний словник української мови трактує поняття «інтерв'юер» як журналіст, який інтерв'ює кого-небудь [12]. Для шкільної практики більш доречним є перше тлумачення терміну. Так як, школяр виступатиме дослідником інформації під час приватної бесіди з респондентом події. Він не матиме статусу журналіста, але на певний час перебуватиме у його ролі.

Особливу значимість під час проведення історичного дослідження на тему Другої світової війни мало б інтерв'ю німецького офіцера або

його родичів. Однак, на сьогоднішній час, така можливість рідко виникає і на практиці майже не застосовується. Хоча таке інтерв'ю було б надзвичайно корисним та пізнавальним для школярів у вивченні воєнної тематики. Так як, вони змогли б оцінити та порівняти розповіді людей із «різних боків барикад».

Значною перевагою біографічного інтерв'ю є те, що учні зможуть:

- якомога детальніше ознайомитися з тематикою Другої світової війни;
- дізнатися про повсякденне життя та соціальну атмосферу в воєнний час;
- самостійно прослідкувати погляди та бачення дійсності конкретної людини;
- усвідомити цінність життєвих історій старшого покоління;
- порівняти офіційну історію та її вплив на пересічних громадян;
- усвідомити героїчне минуле свого народу та інших народів як учасників Другої світової війни тощо.

Завдяки такому джерелу живої історії школярі зможуть розвинути своє мислення та кругозір, а також краще запам'ятати історичну інформацію без додаткових зусиль. Тому можна стверджувати, що проведення інтерв'ювання позитивно впливатиме на саморозвиток та самовдосконалення освітян.

Не менш важливими джерелами усної історії при вивченні часів Другої світової війни виступають листи та спогади учасників і очевидців подій. Саме з них можна з'ясувати істинні мотиви, переживання та очікування від війни. Хоча у попередні роки «спогади та особисті документи очевидців та учасників подій, знакових для радянської влади, не виокремлювалися...» [13 с. 255]. Однак, сьогодні вони містять цінний багаж, котрий необхідно дослідити задля відновлення історичної дійсності.

Зазвичай авторами фронтових листів були радянські військові та інші учасники воєнних дій. Більшість із них писали своїм батькам,

родичам та друзям. Такі слова писав радянський солдат своїй сестрі Надії: «Здравствуй, дорогая сестричка Надя! Надюша, выбрал минутку свободного времени, решил написать тебе пару слов. К моему стыду в настоящее время у меня, поверь, даже нет времени, чтобы сесть и написать хорошее письмо. Надя, тебе уже будет известно из первого письма о том, что я уже нахожусь на территории Бессарабии. Идут тяжелые бои. Надя, возьми карту и посмотри, какой большой боевой путь я прошел без отдыха и без передышки от Валук и до территории, где сейчас нахожусь. Надюша, я живу хорошо. Сейчас идет весна. Какая радость. Пиши, как вы ее встречаете. Как проводите весенние вечера. Как и чем посеяли огород. С какими успехами закончила курсы, как работаешь. Пиши, как провела 1 Мая. На этом заканчиваю. До свидания, Надюша. Привет папе и маме. Пишите, где Володя. Жду ответ, твой брат Николай» [14, с.115].

З особливим трепетом писали бійці своїм нареченам та дружинам. У своїх листах вони виражали справжні почуття любові та щирості. Такі слова були написані 1942 року військовим журналістом Григорієм Тертишніком своїй коханій Ксені: «Ксения! Многие говорили, что война постепенно выветривает из души солдата человеческую нежность. Оказывается, подобные утверждения – сушная ерунда. Наоборот, мои чувства окрепли, углубились, превратились в нечто святое, неотъемлемо от внутреннего мира души моей. Я верю в наше будущее. Оно у нас светлое, молодое и прекрасное... А ты в этом будущем олицетворяешь чистоту и прелесть жизни, делаешь ее очаровательной, вечно юной, звенящей, как веселый ручей» [15].

А ось такі слова писала медсестра 1328-го стрілецького полку Віра Григорівна Михайлуца: «Привіт з фронту. Доброго дня, мій дорогий тату! Повідомляю, що я жива і здорова... Пишу тобі уже кілька листів, але від тебе — ніякої відповіді, я навіть не можу поділитися з тобою думками про наше життя. Адже життя у нас зараз однакове. Я —

воїн, і ти — воїн. Ти будеш боротися за визволення рідної України і я. Ти віддаси життя за Батьківщину, якщо буде потрібно, і я. Незважаючи на те, що ти мій батько, а я твоя донька, у нас одна мета: визволяти рідну землю від німецької нечисті. Тут у нас «весело»: виють міни, дзижчать кулі, співають «катюші». Міцно обіймаю і цілую тебе. Рідна твоя донька Віра» [16].

Джерела усної історії, а саме фронтові листи займають почесне місце в історії Другої світової війни. Так як, містять цінну інформацію для істориків і дослідників. Також вони надають можливість досліджувати події воєнного часу без цензури. Школярі зможуть самостійно оцінити досвід конкретної живої людини, її позиції та бачення тогочасних реалій, а також побачити історичний світ більш багатограним, різностороннім та емоційно забарвленим. Учням загальноосвітніх шкіл буде надзвичайно цікаво досліджувати даний вид джерела. Так як, вчитель може заохотити учнів до самостійного пошуку воєнних листів з сімейної колекції. Такі листи мали б значну цінність під час вивчення тематики Другої світової війни та під час опрацювання окремих усноісторичних джерел.

На уроках історії, під час вивчення воєнної тематики досить доцільно опрацьовувати усні свідчення колишніх оstarбайтерів, котрі насильно були вивезені на примусові роботи у часи Другої світової війни. Завдяки усним свідченням «східних робітників», дослідники звернуть увагу на особливості їх життєвого досвіду та колективну пам'ять про примусову роботу в нацистській Німеччині. У радянській історії не раз замовчували про примусову працю цивільного населення, так як «праця на території ворога і на благо ворога не могла бути виправдана навіть її примусовим характером» [17, с.114]. Тож, дане джерело живої історії допоможе дослідити пам'ять про війну через призму індивідуальних та колективних спогадів без радянізованого дискурсу.

Варто підкреслити, що основний фокус у спогадах остарбайтерів ставиться на умови роботи, розпорядок дня, умови проживання в Німеччині. Так згадує про раціон харчування Ганна Таран, яка перебувала на примусовій праці в німців: «Було встаєш – їсти хочеш. Ми вже думаємо, чи буде той день, коли хоч картоплі доволі наїстися. Давали брукву, як картоплиння попадеться, то добре. Обіду не було, після роботи отримували обід і вечерю. Прийдеш з роботи – дві миски дадуть: обід і вечеря, і чаю, а почуття не було, що наївся. А буханка хліба на три дні. Хоч за день із'їш. Хоч як хочеш. Майстерша каже, що треба вже більше роботи виконувати. А ми їй відповідаємо, що ми ж їсти хочемо» [18, с.169]. Тож не є дивним, що погане харчування призводило до протестів серед остарбайтерів. Вони відмовлялися від роботи через не силу фізично працювати.

А ось так згадує Сідало Марія Яківна про плату за роботу: «За роботу нам платили невеличкі суми грошми. Платили по роках: малолітнім – менше, кому більше років – тому більше; чоловіки отримували більше ніж жінки. За гроші ми могли придбати харчі або щось інше. Іноді привозили одяг, з якого ми мали право вибирати щось собі, а також давали спецодяг для роботи на фабриці, але він був дуже незручним» [19, с.49].

Спогади «східних робітників» надають можливість учням загальноосвітніх шкіл дослідити реальні історії учасників воєнних часів, їх страждання та безвихідь у трагічній історії Другої світової війни. Усні свідчення остарбайтерів можна вважати важливим джерелознавчим аспектом під час вивчення тематики примусової праці в нацистській Німеччині.

Особливу роль у вивченні джерел oral history відіграє метод анкетування. Він дозволяє здійснити фіксацію цінної історичної інформації за певними критеріями. Так як, жива історія виступає сучасним напрямком історико-наукового дослідження виникає

необхідність використання новітніх технологій, які допомогли б більш точно дослідити життєві історії періоду Другої світової війни. Слід згадати про такий метод дослідження воєнних часів як анкетування.

Анкета є письмовою формою спілкування, яка містить перелік запитань на які респондент повинен надати відповіді (**див. додаток Б**). Для учнів загальноосвітніх шкіл застосування анкетування як джерела живої історії допоможе краще ознайомитися з історичною інформацією та пізнати індивідуальні стратегії особистостей.

Дослідниці Кузовова Наталя та Дикуха Вікторія під час опрацювання тематики Другої світової війни, у своєму дослідженні використали метод анкетування. Завдяки якому були отримані спогади-відомості жителів села Новоолександрівка про Другу світову війну. Так, у спогадах мешканців села розкриваються важливі свідчення учасників воєнних подій про «період окупації, в якому стані було село під час війни та після неї (що залишилося, що зруйновано), долю жителів» [8, с.125].

Метод анкетування широко використовувався дослідниками з Харкова. Так, під час роботи з анкетними даними були опрацьовані проблеми колабораціонізму. І хоча в запитальниках анкети не були передбачені питання співпраці цивільного населення з німцями, відповіді респондентів вивели на дану проблематику. Так, зі свідчень Петрій Любові Антонівни стало відомо, що: «Поліцаї примушували виходити на роботу до колгоспу. Працювали «за галочку». Самі німці каральних операцій в селі не робили, усе робили поліцаї – відбирали харчі, худобу. За невихід на роботу чи непокору – саджали у карцер...» [5, с.119].

На сьогоднішній час, важливу роль для збереження цінних історичних свідчень відіграють державні архівні установи. Саме там зберігаються цінні документи, у тому числі фотодокументи, часів Другої світової війни (**див. додаток В**).

Так, завдяки архівним документам можна дослідити соціальну та побутову сферу життя населення, воєнну ситуацію на фронті та в округах тощо. Особливе значення для вивчення усноісторичних джерел часів Другої світової війни відіграють партійні архіви. В них зберігаються цінні свідчення, які не могли раніше бути висвітлені радянською владою. Так, у Херсонському партархіві зберігається колекція документів з історії Другої світової війни. Серед них є особисті справи Героїв Радянського Союзу, документи партійних організацій, документи з підвищеним рівнем секретності.

Варто зазначити, що в архівні фонди іноді включалися документи, які були «непридатними» для публікації. Однак, «архівісти зберігали такі спогади. Вони працювали з їх авторами, допомагали їм записувати їх, робити машинописні копії, тобто вони розуміли, що ці матеріали цікаві і потребують бути збереженими» [20, с.114].

У архівних фондах України збереглися документи, які регулювали життя колгоспників під час окупації німцями. Серед них є «розпорядження, накази, вказівки, інструктивні листи про паспортизацію населення, проведення інвентаризації майна общини тощо...» [21, с. 34-35]. З них учні можуть дізнатися про життя цивільного населення, їх побут і трудові повинності.

У Державному архіві Херсонської області зберігся лист Федора Клименка своїм рідним, у якому він описує своє побутове життя у роки Другої світової війни: «Добрый день или вечер дорогие папаша, мамаша, Маня и Леня! Я жив и здоров, чего и вам желаю. Живу в г. Кельн в лагере, где нас больше чем 200 человек. Кардашинские ребята все в городе и всем одна цена. Кормят нас так: дают по 300 г. хлеба и 2 раза горячее на день, конечно эта порция нас не устраивает, поскольку на дворе становится холоднее, а одеты мы плохо. Работаю я на заводе, но только не в цеху, а на дворе, выполняю всякие работы и все на холоде с железом и камнем и нужна хорошая одежда, которой у нас нет.

Зарабатьваю я за месяц 15-16 марок, в город нас не пускают и эти марки мы переводим в основном на ситро... До свидания. Ваш сын» [22, с.52].

Досить важливим джерелом живої історії під час вивчення подій Другої світової війни є учнівські твори дітей шкільного віку. Ці спогади, які залишилися у вигляді письмових робіт, були передані на довічне зберігання в Державний архів Харківської області. Згодом, вони були опубліковані в збірнику архівних документів «Війна очима дітей». У них передано справжні дитячі враження від подій воєнного часу (**див. додаток Г**).

Для освітян загальноосвітніх шкіл опрацювання такого джерела усної історії буде надзвичайно цінним. Адже спогади дітей насичені особистими емоційними переживаннями під час нацистської окупації України. Саме в них передано дитячі страждання від втрати рідні, голоду, депортації та евакуації до Німеччини. У письмових спогадах описуються воєнні події, які відбувалися на території Харківщини, яка входила у підконтрольну німецькими окупантами, зону управління.

Так, згадує часи німецької окупації, учень середньої чоловічої школи № 32 м. Харків Овденко Є.: «З самого початку окупації міста Харкова німці справили на мене тяжке враження. По вулицях висіли трупи повішених. На тротуарах валялись трупи забитих і опухлих від голоду людей. Спочатку ж, як німці зайшли в місто, вони почали грабувати місцеве населення. На радянських громадян німці дивились, як на тварин. Ходіння по вулицях дозволялось тільки до 4-ох годин. Хто вийде після 4-ох годин хоч у двір, того німці розстрілювали...» [23, с.17]. У цьому фрагменті описані дитячі враження та переживання від початку окупації міста Харкова.

Можна зробити висновки, що усна історія може виступати сукупністю різноманітних джерел пізнання індивідуального досвіду людини. Основними джерелами усної історії, які необхідно використовувати вчителям та учням під час підготовки до теми Другої

світової війни є біографічні інтерв'ю, спогади учасників примусових робіт, листи воєнних років, архівні документи, письмові роботи учнів про часи німецької окупації, анкетування тощо. Основною задачею вчителя постає цікава подача усноісторичного матеріалу та заохочення учнів до самостійної або колективної «подорожі у минуле».

РОЗДІЛ 2. ЖИВА ІСТОРІЯ ЯК НАУКОВИЙ НАПРЯМОК ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

2.1 Методичні рекомендації школярам стосовно використання усної історії про Другу світову війну на уроках історії

Слід зазначити, що під час вивчення теми Другої світової війни основною задачею вчителя є надання учням загальноосвітніх шкіл основних методичних рекомендацій. Так як, вони є невід'ємною складовою навчальних програм. Завдяки методичним рекомендаціям учні зможуть більш детально та повно підготуватися до заданої теми уроку.

Методичні рекомендації або, як їх ще називають, методичні вказівки складаються самостійно вчителем, групою вчителів або груповою комісією. Вони роз'яснюють зміст певної теми, розділу чи питання навчальної дисципліни. Такі вказівки мають власну структуру та зміст, які відповідають освітнім вимогам. Зміст методичних рекомендацій повинен базуватися на підставі чинних освітніх стандартів, який буде зрозумілим та доступним школярам.

Методичні вказівки мають включати в себе:

- 1) тематику уроку та основні завдання курсу, що пояснюватимуть специфіку історичної дисципліни;
- 2) понятійні аспекти та джерела літератури, які необхідні для вивчення теоретичного курсу;

- 3) методичні матеріали з актуальною інформацією та нововведеннями;
- 4) спеціально розроблені програми для виконання самостійних, практичних і творчих завдань;
- 5) поради, задля адаптації учнів до конкретного тематичного заняття.

Методичний матеріал, який надається в рекомендаціях повинен «пояснювати специфіку дисципліни, особливості опрацювання теоретичного курсу і літературних джерел» [24, с.19], а також роз'яснювати виконання самостійних та творчих завдань під час вивчення історичних дисциплін на воєнну тематику в загальноосвітніх закладах .

Задля ефективного засвоєння школярами тематики Другої світової війни необхідно розробити індивідуальні методичні рекомендації щодо застосування джерел усної історії під час підготовки до уроку. Вони сприятимуть швидкому запам'ятовуванню історичного матеріалу та саморозвитку кожного освітянина. Так як, використання живої історії під час вивчення воєнної теми є обов'язковим навчальним елементом. Вчитель зобов'язаний відповідально розробити методичні вказівки учням індивідуально або колегією вчителів (див. додаток Д).

Так як, вивчення теми Другої світової війни на уроках історії є важливим, вчитель повинен конструктивно та з індивідуальним підходом розробити методичні вказівки. Аби рекомендації були корисними та ефективними слід враховувати різні аспекти під час їх розробки:

- вік учнів;
- інтелектуальну готовність до вивчення нового матеріалу;
- творчий запал;
- відповідність літературних джерел до наданої тематики;
- кількість інформації;
- ясність та прозорість викладу вказівок;
- мотиваційну складову зі сторони учнів.

Учні, у свою чергу, зобов'язані відповідально готуватися до тематичного уроку, заздалегідь ознайомившись із методичними рекомендаціями вчителя. Якщо прочитавши вказівки в учнів виникають додаткові запитання, вчитель повинен надати відповіді на них під час індивідуальної консультації. Пояснення вчителя мають бути точними, зрозумілими, без зайвої інформації.

Можна зробити висновки, що методичні рекомендації являють собою роз'яснення з певного питання чи розділу історичної дисципліни, яке розробляється вчителем індивідуально або колективно, відповідно до тематики уроку. Методичні рекомендації повинні бути зрозумілими для учнів та містити необхідну інформацію на задану історичну тематику.

Вказівки щодо опанування воєнної тематики Другої світової війни мають містити чітку: тематику уроку, мету та завдання, основні поняття, літературну базу, завдання для самостійної роботи (творче завдання включно); сучасні підходи до вивчення теми через інтернет ресурси (Наприклад: документальні фільми, воєнні серіали, 3D екскурсії, композиційні виставки в онлайн режимі тощо).

Завдяки правильному підходу до організації уроку вчитель матиме можливість чітко розробити методичні рекомендації. Надані методичні вказівки підготують освітян до продуктивного навчання та успішного виконання навчального плану.

2.2 Методичні вказівки освітянам під час підготовки до усноісторичного проекту над біографічним інтерв'ю

Слід зазначити, що поняття «інтерв'ю», з наукової точки зору використання, передбачає великий спектр суджень. Така різноманітність тверджень може свідчити про значний інтерес науковців у цьому аспекті. Так, російський дослідник Володимир Добренєков зазначає, що: «Інтерв'ю - це метод одержання необхідної інформації шляхом безпосередньої цілеспрямованої бесіди інтерв'юера з респондентом» цит. за Бовіна М.Д. [25, с.1]. Таке твердження дослідника є беззаперечно правильним, однак не широко розкриває його зміст. Більш точно трактує термін «інтерв'ю» дослідник Микола Гоманюк. Він переконаний, що: «Інтерв'ю – безпосереднє усне опитування, будь-яка з форм прямого або непрямого контакту з респондентами з метою отримання даних або інформації, що могла б використовуватись загалом або частково для здійснення проекту соціологічного дослідження». [26, с.8]. З даних тверджень випливає, що інтерв'ю є формою комунікації однієї особи (інтерв'юера) з іншим (респондентом), яка виникає під час прямого чи непрямого контакту.

На сьогоднішній час, вирізняють три основних типи інтерв'ю:

- 1) наративне;
- 2) напівструктуроване;
- 3) біографічне.

Загальнопоширеним типом інтерв'ю, яке використовується в шкільній практиці під час індивідуального/колективного дослідження є біографічне інтерв'ю. Його реалізують у навчальному процесі під час проведення усноісторичного проекту. Так, учні можуть проявити свій творчий потенціал та науковий хист у розробці власної стратегії усноісторичного дослідження, отримавши при цьому цінні знання та

навички. Недарма ж, українська науковиця Тетяна Величко зазначала, що «усна історія - дослідницька стратегія...» [27, с.1].

Важливу роль в усноісторичному дослідженні відіграє вчитель. Саме він як головний наставник освітян повинен усіляко заохочувати, спрямовувати та підтримувати дослідницьку ініціативу вихованців. Його основні завдання передбачають:

- розробку методичних рекомендацій щодо підготовки до проєкту;
- надання індивідуальних консультацій;
- надання технічних пристроїв для проведення інтерв'ю, якщо в учнів такої можливості немає;
- збереження отриманої інформації та їх обробка;
- допомогу у транскрипті тексту;
- публікацію отриманих даних в ЗМІ;
- оцінювання творчої роботи.

Варто відмітити, що: «в Україні усна історія активно входить до навчального процесу, розширюється предметна сфера досліджень та коло науковців, які послуговуються цією методикою» [28, с.6]. Своє яскраве відображення вона віднайшла в біографічному інтерв'ю. Тому, вчителі мають заохочувати учнів до створення усноісторичних проєктів із використанням такого методу живої історії як біографічне інтерв'ю. Також необхідно вчителю самостійно або ж колегією вчителів розробити методичні рекомендації учням щодо підготовки над усноісторичним проєктом та його проведенням (індивідуальний чи колективний проєкт, публікації в журналі тощо).

Методичні рекомендації учнів щодо підготовки до усноісторичного проєкту над біографічним інтерв'ю

Під час підготовки до усноісторичного проєкту учні-дослідники повинні обрати тематику опитування та респондентів, які були безпосередніми очевидцями/свідками подій (вони можуть бути з

родинного кола дослідника). Так як, біографічне інтерв'ю має свою специфіку, учні повинні заздалегідь підготувати схему розмови та конкретні запитання, які розкриють основну суть теми. В даному випадку, політичні та соціальні зміни в роки Другої світової війни. Досить проблематичною темою, яка живе в пам'яті людей є історія ХХ століття, з двома світовими війнами, геноцидами, етнічними чистками, репресіями та депортаціями. Тому, однією із тем усноісторичного дослідження може бути обрана одна із вищезгаданих.

Варто зазначити, що усноісторичний проєкт має містити просту структуру та включати декілька життєвих циклів опитуваного індивіда. Наприклад: «дитинство», «юність», «школа», «робота», «сім'я» та інше. Біографічне інтерв'ю слід записувати у тихій обстановці та з підготовленим інструментарієм (диктофон, відеокамера, телефон), яке після переведеться в писемну форму. Також варто враховувати сучасний стан усноісторичних досліджень.

Тобто, відбувається тісна взаємодія між опитувачем і відповідачем. Розмова «не зводиться до «мовчазної присутності й лише формулювання запитань» [29, с.63]. Інтерв'юер, з одного боку, повинен бути максимально уважним і не відволікати співрозмовника. А з іншого, виявляти зацікавленість до респондента.

Перш ніж, переходити до запису біографічного дослідження, учні мають змогу самостійно скласти схему інтерв'ю чи скористатися рекомендаціями вчителя під час підготовки до проєкту (див. додаток Ж). Якщо учні-дослідники переконані, що для їх випадку рекомендації не підходять, то їм слід самостійно вибудувати логічну конструкцію біографічного інтерв'ю. Кожен може виражати свої індивідуальні погляди з даної тематики обговорення та самостійно обирати форму опитування очевидців/свідків події.

Вчителем розробляються такі рекомендації, які він вважає доцільними для застосування їх учнями. Однак, вони не є обов'язковими

під час підготовки до усноісторичного проєкту над біографічним інтерв'ю. Саме тому, школярі повинні проявити свої історичні знання, творчий потенціал та моральні навички під час бесіди з респондентом.

Під час проведення біографічного інтерв'ю може виникнути необхідність щодо запитань, тому інтерв'юєру варто розрізняти питання-уточнення, питання-розширення, питання-персоналізація, питання «деталізація» та інші. Досить важливо звертати увагу досліднику на вік та втому опитуваного. Якщо розмова не може тривати, то слід зробити паузу або закінчити інтерв'ю. Також не слід наполягати на відповідях тих запитань, котрі є неприємними для респондента.

Гелінада Грінченко переконана в тому, що: «Якщо дослідник проводив відкрите біографічне чи проблемне інтерв'ю, то після наративних питань і відповідей на них слід дуже коректно, обережно й ввічливо закінчити бесіду» [30, с.17]. Цілком можна погодитися з її думкою. Учні повинні вміти правильно закінчувати діалог та інтерв'ю у цілому.

Велику роль відіграє підготовка до самого проєкту. Тому, вчитель має провести додаткове заняття з школярами-дослідниками, надати їм якомога більше порад і рекомендацій, які успішно вплинуть на усноісторичне дослідження. Вчитель також може розробити презентацію щодо підготовки до проєкту та методичні рекомендації на інтернет-сторінці школи.

Під час усноісторичного дослідження перед освітянами постає завдання – отримання цінних історичних даних. Тому, учні-інтерв'юєри за допомогою поставлених питань, мають «підвести» респондента до істини. Для цього слід продумано окреслити схему інтерв'ю та не відхилятися від неї до закінчення бесіди. Дослідник Стейнар Квале досить точно зазначив: «Опитувані, як правило, сприймають інтерв'ю як живу, приватну і досить невимушену в силу анонімності бесіду; для інтерв'юєра - це заздалегідь запрограмоване до деталей опитування «за

схемою»...» [31]. Тобто, інтерв'ю це не проста форма спілкування, це скоріше спеціальний алгоритм цілеспрямованої бесіди.

Основними питаннями під час біографічного інтерв'ю про Другу світову війну можуть бути такими:

- 1) Розкажіть, будь ласка, про себе та свою родину.
- 2) Коли і де Ви народилися та проживали?
- 3) Розкажіть, будь ласка, про своїх батьків (коротко).
- 4) Розкажіть, будь ласка, про свої шкільні (та студентські) роки.
- 5) Чи є у Вас брати і сестри. Чи спілкуєтеся з ними зараз?

Так як, біографічне інтерв'ю є індивідуальним проєктом, він має містити в собі часові рамки. Взагалі, біографічне інтерв'ю повинно протікати не більше 2-х годин, так як респондент може втомитися від довгого обговорення тематики. Вчитель повинен заздалегідь попередити про такий нюанс школярів-дослідників.

Як вдало зазначила російська науковиця Л.П.Рєпіна: «Историческая биография не ограничивается повествованием о жизненном пути исторического персонажа, а представляет собой историческое исследование...» [32, с. 13]. Тому не варто проводити біографічне дослідження більше 2-х годин. Так як, це досить виснажливо і для опитувача, і для відповідача.

Аби не допускатися елементарних помилок, інтерв'юер повинен дотримуватися певних правил. Він має завчасно:

- обрати тематику для обговорення (у даному випадку, тема Другої світової війни);
- обрати респондента події (родич з близького кола, ветеран війни, свідок або очевидець події);
- дослідити дані про респондента (де і коли народився, проживав тощо);
- ретельно підготуватися за темою усноісторичного проєкту (включаючи усноісторичні джерела та документальну базу);

- розробити схематичний план дослідження та питання для респондента;
- обрати спокійне місце для бесіди (кімната, студія, історичний кабінет);
- окреслити часові рамки та етапи біографічного інтерв'ю (не більше 2-х годин);
- заздалегідь підготувати звукозаписну техніку (телефон, відеокамеру чи диктофон);
- завчасно домовитися із керівником про місце зберігання техніки та отриманих відомостей;
- бути чітко налаштованим та зосередженим під час інтерв'ювання;
- слідкувати за тривалістю розмови та дотриманням етичних норм;
- підписати угоду про збереження та розповсюдження отриманих свідчень (даний пункт повинен покладатися на керівника проєкту).

Головною задачею інтерв'юера є правильно сформульоване та поставлене респонденту запитання. Джудіт Мойер у посібнику "Покрокова інструкція до усної історії" наводить такі рекомендації щодо інтерв'ю за методом усної історії: "Спочатку ставте прості біографічні питання. Ставте персональні, емоційні запитання. Закінчувати інтерв'ю також бажано простими, легкими запитаннями. Щоразу ставте лише одне питання. Будьте хорошим слухачем, показуйте, що ви зацікавлені в розповіді. Питайте про конкретні випадки, приклади, якщо оповідач говорить про загальні речі. Уточнюйте значення слів, яких ви не розумієте" [33, с.65]. А ось німецький соціолог Габріель Розенталь у своїй статті «Цілющий ефект сторітелінгу: про умови цілющого сторітелінгу в контексті досліджень та розповідання історій» рекомендує такий список запитань: «Ви можете розповісти мені більше про те, коли ви були... (дитиною, в школі, в університеті)?», «Ви можете розповісти мені більше про своїх батьків (родичів, знайомих, друзів)?» [34].

Дослідник повинен чітко окреслити і простежити за відповіддю респондента. Якщо виникає необхідність, то слід поставити додаткове запитання, але не відходячи від суті головної тематики опитування. Так, аби розкрити співрозмовника та наладити з ним тісний контакт, можна поставити такі запитання:

- Ким ви хотіли стати в дитинстві? Чи здійснилася Ваша мрія?
- Чи змінили б ви хоч одну річ з минулого? Чому саме її?
- Який би дар Ви хотіли мати?

Під час біографічного інтерв'ю дослідники повинні враховувати ключові моменти:

- ❖ інформація отримана від респондента може бути неправдивою;
- ❖ оповідач неготовий обговорювати конкретне запитання чи подію;
- ❖ у будь-який момент може вийти з ладу техніка;
- ❖ інтерв'ю перевищує часовий ліміт;
- ❖ оповідач втомився або йому стало погано тощо.

Досить важливим є момент вибору респондента та схема побудови інтерв'ю. Не можна детально розповідати опитуваній особі тематичні блоки та перелічувати основні запитання. Так як, буде досить важко вибудувати вільну та легку розмову. Слід попередити респондента про часові рамки та запис інтерв'ю на технічний пристрій. Інтерв'юер повинен слідкувати за якістю запису, чіткістю звуку, зображення та інше. Тому, не рекомендовано використовувати під час інтерв'ю відеокамеру з поганим зображенням чи телефон, який записує файли по 20 хвилин (цей момент слід прослідкувати на підготовчому етапі).

У більшості випадках, респонденти можуть губитися у відповідях, тому слід опитувачу бути готовим до точного або уточнюючого запитання. Також варто дотримуватися вільного темпу інтерв'ю з самого початку розмови. Респондента слід стимулювати до пригадування воєнних подій, осмислення пережитого і висновків. Досить важливо

зберігати візуальний контакт між опитуванням, утримуватися від різких жестів і гучних вигуків. Дозволяється робити короткі примітки та виділяти запитання за схемою.

Під час історичного дослідження інтерв'юер не повинен лише ставити запитання, він може підтримувати бесіду короткими фразами. Наприклад: «розумію», «погоджуюся з Вами». На етапі вільної розповіді також слід уточнювати нерозбірливі висловлювання респондента, особливо ті, які мають вагому історичну цінність (назви населених пунктів, дати, прізвища та імена згадуваних осіб). Слід пам'ятати про коректність розмови та не зловживати уточнюючими запитаннями, які можуть вплинути на зміну інтерв'ю. Школярам-дослідникам слід враховувати, що ситуація під час інтерв'ю може змінюватися (респондент може запропонувати інтерв'юеру випити каву, чай, пригоститись печивом тощо). Такі моменти треба заздалегідь прорахувати та уточнити схему дії з вчителем.

Отже, біографічне інтерв'ю є одним із методів усної історії, яке може використовуватися школярами-дослідниками під час реалізації індивідуального проєкту. Готуючись до нього, варто враховувати методичні рекомендації (вказівки) вчителя та власну схему історичного дослідження. Досить важливо або учні були зацікавлені у дослідженні та були максимально налаштовані на результат.

Важливу роль у підготовці до біографічного інтерв'ю відіграє вчитель. Саме він мотивує вихованців до творчого проєкту та індивідуальної/колективної роботи. Завдяки розробкам вчителя, учні зможуть зрозуміти мету дослідження та отримати цінний результат. Також, освітяни отримають: додаткові знання із досліджуваної теми; навички самостійної (колективної роботи); навички роботи з аудіо- чи відеотехнікою; уміння творчо мислити; уміння роботи з історичною інформацією та джерелами історії тощо.

РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ УСНОЇ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ОСВІТЯН

3.1 Використання усної історії вчителями та учнями 9-11 класів при вивченні теми про Другу світову війну

На сьогоднішній час, усна історія не є окремою дисципліною в процесі вивчення історії. Вона розглядається учнями як дослідницький метод опрацювання історичних явищ. Хоча усна історія використовується в різних навчальних дисциплінах, проте під час вивчення предмету історії вона постає сучасним інструментом розвитку критичного мислення освітян. Адже учні, за допомогою цього методу самостійно формують погляд на історичні події та аналізують подану інформацію через призму індивідуальності.

Слід зазначити, що у більшості сучасних шкіл метод усної історії рекомендований до використання під час навчального процесу. Однак, вчителями не розроблено основних рекомендацій щодо використання усноісторичних джерел на заняттях з історії.

Як вже зазначалося раніше, використання джерел живої історії під час вивчення Другої світової війни є незмінною основою навчального процесу. Особливо під час вивчення воєнної тематики на уроках історії України та всесвітньої історії. Тому учні зобов'язані вивчати живу історію вдома або ж під час базового навчання в школі. Вчитель при цьому повинен усіляко сприяти вивченню oral history. Наприклад, через історичний семінар із використанням усноісторичних джерел або ж через самостійну роботу учнів у позаурочний час. Однак, основна задача щодо використання усної історії залежить від самих учнів. Адже вони самостійно обирають джерело за яким готуються до заданої теми. Вчитель не обмежує їх можливості щодо використання усноісторичних матеріалів. Проте, надає самостійні рекомендації задля покращення

розумових здібностей учнів. Так як, правильно підібране усноісторичне джерело інформації сприятиме підвищенню інтелектуальних можливостей освітян та прояву їх критичного мислення.

Учні 9-11 класів під час вивчення теми Другої світової війни намагаються якомога частіше опрацьовувати історичні підручники та довідники. Інколи, забуваючи про такі усноісторичні джерела як біографічні інтерв'ю, розповіді учасників подій, воєнні листи, анкети й інше. Застосування в шкільній практиці усноісторичних джерел спрощує підхід до вивчення новітньої історії. Школярі мають змогу займатися особистою долею конкретних осіб та знаходити нові для себе факти в галузі історичної науки. Крім того, вона надає можливість учням вивчати історію самостійно, а не за розробленою шкільною програмою.

Варто зазначити, що історична дисципліна полягає не лише у навчанні освітян, але і у їх вихованні. Так, за думкою науковиці Галини Яковенко: «Сучасна шкільна історична освіта покликана сформувати у юних громадян історичну свідомість, креативність, предметні історичні компетентності...» [35, с.61]. Реалізувати їх можна за допомогою усноісторичних проєктів.

Під час вивчення теми Другої світової війни учні 9-11 класів у шкільній практиці, зазвичай, використовують метод біографічних інтерв'ю. Адже він допомагає вивчати історію на емоційному рівні та з особистісним підходом до старшого покоління. Завдяки цьому, історичні факти та події з життя конкретних людей, стають більш зрозумілими та реальними для усвідомлення. Метод біографічного інтерв'ю показує новий спектр вивчення історії, який допомагає школярам практично застосувати свої знання та набувати нового досвіду під час вивчення воєнної тематики, а також розвивати навички роботи з історичними джерелами.

Учні загальноосвітньої школи можуть самостійно вивчати тему війни, або ж колективно під час реалізації конкретного проєкту. Так,

метою такого проєкту виступатиме індивідуальна робота учнів з очевидцями або учасниками Другої світової війни, за допомогою усної історії. Основна ідея якого полягає у використанні дослідниками усноісторичних джерел та відкритті нових для себе фактів з історії, які не були зазначені в шкільних підручниках. Даний метод усної історії сприятиме збагаченню учнями історичних знань та досягненню різноманітних цілей. Серед них: мотивація до вивчення історичної науки, розробка індивідуального чи колективного проєкту, реалізація історичного семінару в позаурочний час тощо.

Досить цікавою методикою вивчення живої історії у загальноосвітніх школах виступає метод наративного аналізу усних історій. Хоча наративний аналіз мало висвітлений у педагогіці, але його досить часто використовують вчителі та учні під час підготовки до воєнної тематики (а саме під час роботи з усноісторичними свідченнями).

Дослідниця Гелінада Грінченко зазначає, що : «одне з центральних місць належить використанню даного методу в дослідженнях, присвячених історії війн і збройних конфліктів, де, поряд зі зміною тематики внаслідок розширення кола явищ, що вивчаються, стало можливим зіставлення офіційної історії з історіями особистих трагедій, переживань і відчуттів не тільки солдат і офіцерів – безпосередніх учасників бойових дій, але й їхніх дружин, дітей, матерів і подруг» [36, с. 36].

Тому, досить доцільно використовувати наративний аналіз усних історій учнями при підготовці до історичного уроку на тему Другої світової війни. Адже він допоможе порівняти офіційну історію подій з історією конкретного очевидця, встановити причинно-наслідкові зв'язки, оцінити та відчувати трагедію очима інших людей, а також самостійно мислити та висувати власні версії.

Вчителю також варто використовувати наративний аналіз усноісторичних свідчень на уроках з історії. Оскільки він урізноманітнить навчання школярів і допоможе глибоко опанувати задану тематику. Також наративний аналіз допоможе пояснити, чому події відбувалися так, а не інакше і більш точно усвідомити історичну дійсність. Вчителі повинні донести до учнів істину про те, що усні свідчення є унікальними історіями конкретних оповідачів, але вони не можуть виступати достовірним та на сто відсотків надійним історичним матеріалом.

Вчена О. А. Леонтович визначає наративний аналіз як «якісний метод дослідження, спрямований на інтерпретацію розповіді й приділяє особливу увагу часовій послідовності, яку встановлюють люди як оповідачі про своє життя та оточуючих події» [37, с. 431]. Однак, розповідь постає основою аналізу, тому може містити вільний виклад подій із недотриманням часових рамок. Тож учням слід грамотно здійснювати наративний аналіз оповіді аби усвідомити суть історичного минулого через призму індивідуальності конкретного оповідача.

Під час наративного аналізу усноісторичних свідчень часів Другої світової війни слід проаналізувати основну тематику, виділити часові рамки події, опрацювати причинно-наслідкові зв'язки, оцінити прочитане очима іншої людини. Вчитель повинен усвідомити і донести до учнів ту думку, що вони не встановлюють точну істину, а через викладену розповідь оповідача, уявляють історичну дійсність.

Так як, воєнна тематика є досить масштабною, учні самостійно або колективно можуть створити шкільний усноісторичний проєкт. Вчитель зобов'язаний надати методичні рекомендації щодо створення та організації даного проєкту, а також допомогти інформативною базою у разі крайньої необхідності.

Доволі рідко вчителі загальноосвітніх шкіл створюють позаурочні наукові зібрання та конференції. Так як, більшість учнів відмовляються

приходити на них або просто відсиджуються не вникаючи у тему обговорення. Хоча такий спосіб вивчення методу та джерел усної історії міг би сприяти ефективному засвоєнню знань та розвитку критичного мислення в освітян.

На сьогоднішній час, досить модерною розробкою для вивчення живої історії є конкурс на кращий усноісторичний проєкт. Один із таких конкурсів був організований у 2020 році Асоціацією з міжнародних питань в рамках проєкту «На шляху до інклюзцій», партнерами якого стали Українська асоціація усної історії та Асоціація керівників шкіл України. Основна мета конкурсу заключалася в підвищенні інтересу вчителів та учнів до вивчення живої історії, а також у її дослідженні. Подібний конкурс проводився і в минулих роках. Так, задля підвищення інтересу дослідників до усної історії в 2016 році був створений конкурс на кращий шкільний усноісторичний проєкт серед учнів загальноосвітніх шкіл. Вчителі-координатори найкращих шести проєктів мали змогу відвідати Чеську Республіку та познайомитися з вивченням усної історії у школах та спеціалізованих інститутах. Таке заохочення позитивно вплинуло на переможців та учасників проєкту. Адже вони змогли по-новому пізнати історичну дійсність, а також опанувати та перейняти досвід європейської країни щодо дослідження усноісторичних джерел.

На цьому шлях модернізації усної історії не завершується, так як «У 2021 – 2022 планується реалізація 12 онлайн-семінарів для вчителів історії та конкурс шкільних усноісторичних проєктів у співпраці з Юрієм Волошином, координатором проєкту в Україні...» [38].

Можна зробити висновки, що вчителі та учні загальноосвітніх шкіл повинні використовувати джерела усної історії під час підготовки до уроку. Адже за допомогою усної історії школярі зможуть більш детально дослідити історичну дійсність часів Другої світової війни, а також індивідуально розробляти усноісторичні проєкти, теоретично та

критично мислити, аналізувати інформацію через індивідуальну призму бачення та усвідомлювати цінність усноїсторичних свідчень.

3.2 Розробка тематичного уроку для освітян на воєнну тему із використанням джерел усної історії

Тематичний урок виступає однією із форм організації навчання, яка має часові проміжки та розрахована на систематизацію знань учнів під час вивчення конкретної тематики з історичної дисципліни. На разі не існує в науковому обігу поняття «тематичний урок». Однак, у загальній шкільній практиці застосовується термін «тематичне планування». Так, відповідно до рекомендацій під «тематичним плануванням» слід розуміти «визначення послідовності уроків та основних видів роботи» [39]. Вже відповідно до тематичного планування розробляється тематичний урок.

Основною метою розробки тематичного уроку на тему Другої світової війни є отримання учнями нових знань за допомогою сучасних джерел усної історії. Школярі можуть здобувати знання не лише під час вивчення базової програми навчання, але й на спеціальних тематичних уроках, розроблених самостійно вчителем.

Також, освітяни загальноосвітніх шкіл повинні опанувати нові уміння та навички. Серед них: загальномовленнєві; загальнопізнавальні; контрольні-оцінні.

Під час тематичного уроку з історії на тему «Друга світова війна на теренах українських земель. Дослідження воєнних усноїсторичних джерел з історії» учні зможуть опанувати такі уміння та навички як:

- самостійна чи колективна робота з усноїсторичними джерелами;
- додержання часових рамок під час дослідження історичного матеріалу;

- переключання з одного виду роботи на інший (аналіз воєнного листа та колективне обговорення воєнної ситуації на українських землях);
- розрізняти правдивість та цінність інформації від недійсності;
- відтворювати послідовність подій та фактів, зазначених у тексті;
- самостійне встановлення логічної послідовності розвитку події;
- виконання творчих завдань у контексті навчально-освітньої програми чи індивідуального усноісторичного проєкту;
- визначення основних моментів розповіді та емоційних переживань автора, під час дослідження воєнного матеріалу;
- самостійно визначати мету та план виконання роботи, дотримуючись встановлених рекомендацій вчителя;
- самостійно аналізувати та переказувати прочитане, зв'язно озвучувати власну думку;
- відповідати «своїми словами» про почуте та побачене, а також уміння грамотно поставити запитання вчителю;
- порівнювати конкретні об'єкти за різними ознаками;
- встановлювати послідовність подій та їх причинно-наслідкові зв'язк;
- добирати факти, які підтверджують висловлену думку або суперечать їй;
- контролювати послідовність виконання роботи, її проміжні та кінцеві результати;
- здійснювати взаємоперевірку;
- користуватися довідковою літературою та документами, доступ яких є лише в архівах;
- визначати, які судження завжди правильні, а які – тільки за певних умов чи завжди неправильні;
- співпрацювати у парі, групі, колективі;

- дотримуватися режиму навчальної діяльності;
- оцінювати якість своєї навчальної та досліджуваної роботи та інше.

IV. Самостійна робота учнів. Тестування.

Після обраного усноісторичного джерела учні починають самостійне його дослідження. Вони опрацьовують матеріал, аналізують його самостійно або під час колективного обговорення та роблять висновки. Після групової бесіди, для закріплення отриманих знань та навичок, учитель може запропонувати пройти тестування. Тестування може складатися з декількох блоків і включати у собі по 5-10 питань. Питання можуть стосуватися окремої дії чи події (готування плану «Барбаросса»; звільнення українських земель від німецьких окупантів; остаточне закінчення воєнних дій), так і основних воєнних усноісторичних джерел.

Дослідниця Галина Мороховець переконана, що «тестування – це метод ефективної перевірки рівня засвоєння знань, умінь і навичок із навчальної дисципліни» [40]. Він сприяє удосконаленню розумових здібностей учнів та розвитку критичного мислення. Так, виконуючи завдання з історичної дисципліни, учні розкривають свій розумовий потенціал та логічне мислення. Тож можна цілком погодитися із думкою науковиці Людмили Лукін, яка зазначає, що тестування «є невід’ємною частиною узагальнюючого уроку, сприяє формуванню стійких та усвідомлених знань, дає можливість кожному учневі працювати в доступному йому темпі, з поступовим переходом від одного рівня розвитку знань до іншого» [41, с.140].

Завдяки проведенню історичного контролю у вигляді тестових завдань, можна перевірити отримані учнем знання. Також, можна побачити прогалини в засвоєнні історичної інформації. Вчителям рекомендується їх завчасно прораховувати та не допускати у подальшій практиці.

Завдяки такому методу перевірки знань, школярі зможуть закріпити свої навички запам'ятовування та аналізу історичної події. Також, за допомогою тестування учні зможуть самостійно вдосконалити власну пізнавальну діяльність. Вчитель може проводити тематичний контроль знань, поточний контроль знань та періодичний контроль знань. Під час вивчення тематики Другої світової війни буде доречним проведення тематичного контролю знань у вигляді тестових завдань. Вони можуть включати в себе поняття, дати, військові операції, історичні постаті тощо.

Тестові завдання з теми «Друга світова війна на теренах українських земель. Дослідження воєнних усноісторичних джерел з історії». (див. Додаток 3).

Можна зробити висновки, що тематичний урок виступає однією із форм організації навчання. Він повинен розроблятися вчителем самостійно або колегією вчителів. При його розробці необхідно окреслити основну мету уроку, основні навички та вміння, які учні мають опанувати, самостійну роботу. Особливу увагу варто приділяти індивідуальним завданням та розробці тестових завдань. Адже з їх допомогою можливо перевірити засвоєний рівень знань школярів та їх готовність до вивчення дисципліни.

Так, під час тематичного уроку з теми «Друга світова війна на теренах українських земель. Дослідження воєнних усноісторичних джерел з історії» вчитель може розробити творчу роботу учням або ж підготувати тестові завдання для перевірки засвоєння ними історичних знань із заданої теми. Завдяки тематичному уроку, учні мають змогу, повному пізнати історію воєнного часу. При цьому, використовуючи сучасний підхід та модерні конструкції дослідження.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи все вищезазначене, можна стверджувати, що усна історія про Другу світову війну відіграє важливе значення при викладанні історичних дисциплін у закладах середньої освіти. Так як, вона є одним із методів пізнання індивідуального досвіду людини під час вивчення воєнних часів. Учні, використовуючи джерела живої історії, зможуть пізнати індивідуальний досвід учасника/очевидця Другої світової війни та її специфіку. Oral history емоційно занурить школярів у вирій історичних подій та процесів і допоможе більш глибоко опанувати навчальну дисципліну. Використання джерел живої історії позитивно впливатиме на учнів. Адже з їх допомогою освітяни навчатимуться співставляти факти з подіями, об'єктивно і стратегічно мислити, емоційно співпереживати учасникам війни, навичкам самостійної роботи з джерелами усної історії, поважати героїчне минуле свого народу та інших народів, систематизувати знання із вивченої теми, логічно викладати власні твердження та теоретично їх обґрунтовувати.

Так як, усна історія воєнного часу є досить суперечливою, то постає питання його раціонального використання на уроках історії. У даній дипломній роботі було окреслено основні переваги методу живої історії, а також її цінність під час викладання у закладах середньої освіти. Основною цінністю виступає життєвий досвід конкретної людини або груп, який ніколи не зрівняється з навчальним матеріалом у підручнику. Адже на практиці можна часто зустріти застарілу або ж взагалі сфальсифіковану інформацію. Тоді як, джерела усної історії допомагають відкривати істину на історичні події.

Основними джерелами усної історії є розповіді очевидців або свідків воєнних подій (біографічне інтерв'ю), листи воєнного часу, анкети очевидців воєнного часу, спогади учасників примусових робіт в нацистській Німеччині тощо. Значною перевагою біографічного

інтерв'ю, під час вивчення історичної дисципліни, є те, що учні зможуть якомога детальніше ознайомитися з тематикою війни і бути при цьому безпосередніми учасниками творчого процесу. Також, вони зможуть зібрати та уточнити якомога більше моментів із розповіді, дізнатися про повсякденне життя та соціальну атмосферу в воєнний час, самостійно прослідкувати погляди та бачення дійсності конкретної людини, усвідомити цінність життєвих історій старшого покоління, порівняти офіційну історію та її вплив на пересічних громадян тощо.

Учні, які досліджуватимуть листи воєнного часу та спогади учасників очевидців Другої світової війни зможуть простежити у них емоційні переживання та страхи конкретних осіб, а також хід військової ситуації, техніку, боєприпаси, які застосовувалися радянськими та німецькими військами. Для більш правильного та ефективного використання джерел усної історії було розроблено методичні вказівки учням, які можна застосовувати не лише у практичній діяльності, а й у науковій. Завдяки таким рекомендаціям, освітяни зможуть більш детально та повно підготуватися до заданої тематики уроку. При правильному підході до вивчення теми Другої світової війни школярі загальноосвітньої школи зможуть розвинути критичне та логічне мислення, уміння спостерігати, розмірковувати та запам'ятовувати історичну інформацію, відтворювати та перетворювати навчальний матеріал, а також сформувати основні навички роботи з текстовою інформацією.

У даній дипломній роботі було розв'язано ряд завдань. Серед яких основними були: розробка методичних рекомендацій щодо застосування усної історії в освітньому процесі, а також розробка тематичного уроку із використанням джерел усної історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пастушенко Т.В. Усна історія як науковий напрямок та методика використання в навчальному процесі. Усна історія: проблеми та перспективи використання наративних джерел в історичних наукових дослідженнях : зб. матер. сем. методистів, кер. наук. від. сусп.-гуман. профілю МАН України., м. Київ, 17 трав. 2019 р. Київ, 2019. С.52. URL: http://man.gov.ua/files/49/Usna_istoriya.pdf (дата звернення 01.05.2021)
2. Grele R.J. Preface to the Second Edition. R. J.Grele. Envelops of Sound: The Arts of Oral History ed. by Ronald J. Grele. – Chicago: Precedent, 1991. P. 15 – 20 (дата звернення 05.05.2021).
3. Starr Louis.Oral History in: Encyclopedia of Library and Information Science. Vol.20.New York, 1997. P. 440. (дата звернення 05.05.2021).
4. Ritchie Donald A. Doing Oral History. New York, 1995. P. 1-6. (дата звернення 15.05.2021).
5. Солошенко О.М. Свідчення покоління дітей Другої світової війни як джерело біографічної інформації. *Серія «Історія та географія»*. Х., 2018. Вип. 54. С. 115-121. URL: [file:///C:/Users/Home/Downloads/54_%D1%81%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA\(3\)\(2\)-115-121.pdf](file:///C:/Users/Home/Downloads/54_%D1%81%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA(3)(2)-115-121.pdf) (дата звернення 17.05.2021).
6. O. Thompson, Paul. Electronic structure. The Voice of the Past: Oral History London – New York: Routledge, 1998. P. 28. URL: <https://tristero.typepad.com/sounds/files/thompson.pdf> (дата звернення 20.06.2021).
7. Кісь О. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади. *Україна Модерна*. Львів-Київ, 2007. Т. 11, вип.7. С. 7-21. URL: https://uamoderna.com/images/archiv/11/2_UM_11_Vstup_Kis.pdf (дата звернення 21.06.2021).

8. Кузовова Н.М., Дикуха В.С. Усна історія: спогади жителів с.Новоолександрівка Нововоронцовського району Херсонської області про Другу світову війну. *International scientific-practical conference Forming of modern educational environment : benefits, risks, implementation mechanisms*: матер. міжнарод. наук.- практ. конф., м.Тбілісі, 29 вересня 2017 р. Тбілісі, 2017. С. 124-126. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/4990> (дата звернення 01.07.2021).
9. Реброва І. Проект «Імена замість номерів. Книга пам'яті в'язнів концентраційного табору Дахау». *Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник /за заг.ред. В.Кравченка, Г.Грінченко. Х., 2008. С. 361-365. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28361/26Rebrova.pdf?sequence=1>* (дата звернення 01.07.2021).
- 10.Титаренко Д., Титаренко О. Дослідницьке інтерв'ю: методичні рекомендації з організації та проведення дослідження: навч. метод. видан. К.: ТОВ «Праймдрук», 2012. 40 с. URL:http://man.gov.ua/files/49/Titarenko_Dosl_int.pdf (дата звернення 02.07.2021)
11. Тлумачний словник.URL: <https://slovnyk.ua/> (дата звернення 13.07.2021).
12. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/interv.juer> (дата звернення 21.07.2021).
13. Кузовова Н. Діяльність партійного архіву Херсонського обкому КП(б)У-КПУ в 1950-і рр.// *Scriptorium nostrum: елект.істор.журн.*, 2017. No\2(8).\P.249261. URL: <http://eKhSUIR.kspu.edu/handle/123456789/4988> (дата звернення 25.07.2021).
14. Морозова А. Жди меня, и я вернусь, только очень жди (фронтові листи 1943 – 1945 рр.). *Сіверянський літопис*. 2014. Вересень-жовтень

(№ 5.) С.148-157. URL:http://www.siver-litopis.cn.ua/arh/2014/5_14.pdf (дата звернення 25.07.2021).

15. День Победы: самые нежные письма с фронта. URL:<https://wwmari.eclaireru/stilzjizny/denpobedyisamyienejnyiepismasfronta/>.(дата звернення 13.06.2021).

16. Листи – народний літопис трагічних і славних сторінок Великої Вітчизняної. URL: https://lib.kr.ua/ww2/?page_id=63 (дата звернення 15.08.2021).

17. Грінченко Г. Невигадане. Усні історії оstarбайтерів. *Усні свідчення колишніх оstarбайтерів: спроба аналізу: підручник / за заг. ред. Г. Г. Грінченко. Х., 2004. С. 111-126. URL: http://uamoderna.com/images/archiv/11/8_UM_11_Statti_Grinchenko.pdf (дата звернення 16.08.2021).*

18. Пастушенко Т.В. Будні українських «оstarбайтерів»: боротьба за виживання (на матеріалах спогадів колишніх примусових робітників). *Український історичний журнал. 2005. № 6. С.160-176. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2005/6/12.pdf> (дата звернення 18.08.2021).*

19. Кухарева Н. Спогади оstarбайтерів як важливе джерело вивчення теми війни. *Наукові записки: зб. праць молод. вчен. та аспір., м. Київ, 2009. С.40-57. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/71008/Kuhareva.pdf?sequence=1> (дата звернення 20.08.2021).*

20. Kuzovova Natalia. The role of Ukraine`s party archives in the shaping of the soviet myth of the Great Patriotic War in the 60s-80s of the 20th century (a case study of the archive department of Kherson Oblast Committee of the CPU). *INTERMARUM: history, policy, culture. 2020. № 8. P. 101-120. URL: [file:///C:/Users/Home/Downloads/222173Текст%20статті50294811020201230%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/Home/Downloads/222173Текст%20статті50294811020201230%20(4).pdf) (дата звернення 22.08.2021).*

21. Кузовова Н. Огляд документів про побут населення Херсонщини за часів нацистської окупації. Сторінки безсмерття 1941-1945 рр: зб.стат. і матер. Х., 2013. С. 33 -39. URL: <https://kherson.archives.gov.ua/wp-content/uploads/2019/10/Immortality.pdf> (дата звернення 25.08.2021).
22. Баранюк В., Стукалова О., Шинкаренко О. Херсонщина за часів німецької окупації 1941-1945 рр. *Фрагменти листів остарбайтерів на батьківщину 3 листа Федора Клименка до рідних в с. Кардашинку Голопристанського району*. Х., 2010. Вип. 13. С. 52. URL: http://history.org.ua/LiberUA/KhersOkup_2010/KhersOkup_2010.pdf (дата звернення 25.08.2021).
23. Ельксніт М.І., Сафонова О.В., Кожедуб Ю.А. Війна очима дітей: зб.архів. документів. Держархів Харків. обл. Х.: ФОП Тарасенко, 2013. 220 с. URL: <http://archives.kh.gov.ua/wp-content/uploads/2015/09/Viyna-ochima-ditey.pdf> (дата звернення 26.08.2021).
24. Котлова Л.О. Загальні вимоги до змісту та оформлення навчальних посібників та навчально-методичної літератури (методичні рекомендації для викладачів на основі чинних нормативних документів: навч.-метод. посіб. Житомир, 2013. 56 с. URL: eprints.zu.edu.ua/12898/1/методичка.pdf (дата звернення 26.08.2021).
25. Бовіна М.Д. Специфіка глибинного інтерв'ю як методу збору соціологічної інформації: курс. робота 24.11.15. Київ, 2015. 2 с. URL: https://revolution.allbest.ru/sociology/00619559_0.html (дата звернення 27.08.2021).
26. Гоманюк М.А. Інтерв'ювер у масовому опитуванні: кишеньковий навч.-метод. посібник. Х.: Гілея, 2013. 84 с. URL: <http://uam.in.ua/upload/medialibrary/9c5/9c5cb419442caa946a787924a2d7202c.pdf> (дата звернення 28.08.2021).
27. Величко Т.О. Усна історія – чому вона важлива і як проводити інтерв'ю. Київ, 2010. 2 с. URL:

http://www.holocaust.kiev.ua/Files/UchRab/T_velichko.pdf (дата звернення 28.08.2021).

28. Боровик М., Пастушенко Т. Усна історія: сучасність та перспективи розвитку в Україні. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: зб. матер. Всеукр. наук. конф. м. Київ, травень 2012 р. Київ, 2012. С. 3-6. URL: http://oralhistory.com.ua/assets/images/img_konf/visnyk_111_2012.pdf (дата звернення 08.09.2021).

29. Боднар Г., Качмар В., Лукачук О. Навчальні матеріали до запису поглиблених інтерв'ю в рамках виконання науково-дослідного завдання з курсу «Історія України другої половини XX – початку XXI століття»: підручник. Л.: 2017. 76 с. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/11/> (дата звернення 10.09.2021).

30. Грінченко Г. Усна історія: методичні рекомендації з організації дослідження: підручник. Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2007. 28 с. URL: http://oralhistory.com.ua/assets/images/img_pubpraktikum/Metodyka_1_Grinchenko.PDF (дата звернення 18.09.2021).

31. Загальна характеристика глибинного інтерв'ю. Особливості методу інтерв'ю як різновиду методу опитування. URL: https://studwood.ru/601134/sotsiologiya/zagalna_harakteristika_glibinnogo_intervyu (дата звернення 18.09.2021).

32. Репина Л.П. Биография в контексте «Глобальной микроистории». Парадигмы российской истории сквозь призму биографистики (к 140-летию Алексея Ивановича Яковлева): матер. науч.конф., г.Чебоксары, 18 апр. 2019 г. Чебоксары, 2019. С.12-18. URL:<https://phsreda.com/e-publications/e-publication-49.pdf> (дата звернення 22.09.2021).

33. Костюк І., Назарчук Т., Дудко О., Магдиш І., Согор Я., Бойко Х. Розмовляти про складне. Спільна відповідальність за спільну спадщину: навч.-практ. посіб.: елект. версія. Львів, 2019-2020. 99 с. URL:

<https://reherit.org.ua/wpcontent/uploads/2020/11/Speakabtcomplexhistory.pdf>
(дата звернення 24.09.2021).

34. Ярощук О. Оцифровані спогади, або як творити історію. URL: <http://ichistory.org.ua/2016/05/13/otsyfrovani-spogady-abo-yak-tvoryty-usnu-istoriyu/> (дата звернення 25.09.2021).

35. Яковенко Г.Г. Методика навчання історії: навч.-метод. посіб. Харків: ХНАДУ, 2017. 324 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yakovenko_Halyna/Metodyka_navchannia_istorii_navchalnometodychnyi_posibnyk.pdf?PHPSESSID=jpqrmt7j5s5g2qv9u4klbrkn7h5 (дата звернення 25.09.2021).

36. Гончаренко Л.А. Робота з усними свідченнями на уроках історії: нарративний аналіз. *Таврійський вісник освіти*. 2014. № 3 (47). С. 34-38. URL: [file:///C:/Users/Home/Downloads/Tvo_2014_3_8%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/Home/Downloads/Tvo_2014_3_8%20(3).pdf) (дата звернення 28.09.21).

37. Гук О.-М.І., Бехта І.А. Поняття нарративного аналізу та основні підходи. *Молодий вчений*. 2020. № 11 (87). С. 430 – 435. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2020/11/92.pdf> (дата звернення 30.09.2021).

38. Про проєкт. Конкурс шкільних проєктів з усної історії. URL: <https://www.ustnayaistoriya.info/pro-nas/pro-proekt/> (дата звернення 01.10.2021).

39. Рекомендації по розробленню календарно-тематичного планування. «Нова українська школа». URL: <https://vseosvita.ua/library/rekomendacii-po-rozroblennu-kalendarno-tematicnogo-planuvanna-nova-ukrainska-skola-348141.html> (дата звернення 02.10.2021).

40. Г.Ю. Мороховець. Освіта та розвиток обдарованої особистості. Тестування як форма контролю та діагностики знань здобувачів вищої освіти. *Наука-Праця*. 2018. № 3 (70). С. 11-15. URL: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2018/3/04.pdf> (дата звернення 05.10.2021).

41. Лукіна Л.Р. Тестування як ефективний засіб організації контролю у навчанні польської мови. *Наука. Освіта. Молодь*: матер. Всеукр. наук. конф., м. Умань, 22 квітня 2020 р. Умань: Візаві, 2020. С.226-227. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/13201/1/Освіта.%20Наука.%20Молодь%202020%20%281%29.pdf> (дата звернення 10.10.2021).

Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти
Херсонського державного університету

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

я, Палущака Вікторія Анатоліївна
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

10 вересня
(дата)

Вікторія Палущака
(ім'я, прізвище)

Scanned by TapScanner

Додаток Б. Анкета ветерана війни, уродженця м. Новоукраїнка
Кіровоградської області Бойка Івана Васильовича

36

НОВОУКРАЇНСКА ОЛІДСЬКА ПАЛА НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ
ЛІТОПИС ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

А Н К Е Т А

Прізвище, ім'я, по-батькові Бойко Іван Васильович

Дата народження 05 травня 1922 р.

Місце народження м. Новоукраїнка
Кіровоградської області

Світа, професія та спеціальність до війни 6 класів,
різноробочий

Дата вступу до комсомолу та в партію —

Період перебування на фронті, в яких значних операціях брали участь, назви фронтів 1943 - 1947, Яссько-Киш. фр.,
Киш. фр., Букарештський фр., Бухарестський фр., Відня,
«Германський фр.»

Рід військ, військове звання, нагороди в період війни Третья
тимова армія, бригада; «За отвагу», «За перемогу над
осв. Франції», «За взяття Бухарешта», «За взяття Берліна»

Професія і діяльність після війни, почесні звання та урядові нагороди. Шофер, бригадир, зав. автостан.
фрешмон «-ну «Росія»; Бронзова медаль ВДНХ,
«За доблесний труд», «Ветеран труда»;

9. Домашня адреса два орденів Ойгерстившиної Війни Пер.
с. Леонітовичі Новоукраїнської р-ну

10. Прізвища, імена, по-батькові, родинні зв'язки із загиблими та померлими учасниками війни. рідний брат Бойко Т. І.,
1920 р. н. загинув, дядько Нікович М. П.,
моряк загинув.

10. Кому адресували листи з фронту Батькам, друзині

11. Кількість збережених листів /чому не збереглися / —

12. Які інші документи періоду війни зберігаються в сім'ї —

Додаток В. Фотодокументи з Державного архіву Херсонської області періоду Другої світової війни

1943. Заречний В., житель Херсонщини, (перший зліва) з товаришами-однополчанами, учасниками боїв у районі Сиваша (Гнилого моря). Державний архів Херсонської області Ф.Р-3952, оп. 2, од.зб. 3, арк. 59

*1944. Савченко Б., уродженець м.
Берислав Херсонської області,
авіамеханік, учасник оборони
Ленінграда. ДАХО, ф.Р-3952, оп. 2, спр.
23, арк. 6*

*Курсанти Херсонської авіашколи,
червень 1941 р*

Додаток Г. Письмові роботи учнів середніх шкіл м. Харків та Харківської області – спогади про німецьку окупацію 1941–1943 роки

м. Харків № 1

**Письмова робота Є. Бабової, учениці неповної середньої школи №16
м. Харків (спогади про німецьку окупацію 1941–1943 рр.)**

13 грудня 1943 р.

Контрольная работа по русскому языку

ученицы VI класса 16 школы

Бабовой Евгении

Что я пережила во время немецкой оккупации

Много горя пережили мы во время немецкой оккупации. Очень тяжелые условия были тогда в Харькове. Подвоза продуктов не было, если люди вырывались для того, чтобы привезти в город продукты, или матери ехали на село, чтобы для своих детей привезти хлеба, так полицаи не давали проезжать на поездах, и не только проезжать, а даже проходить по селам. Продукты забирали, а людей избивали и как скот гнали на работы. Я тоже ходила на село, для того, чтобы привезти хлеба и пшена, для того чтобы можно было прожить неделю, но масла принести было невозможно, все молочные продукты и масло забирали немцы. Очень тяжелые были зимние походы на сёла. Мы ехали с саночками по полю, дул страшный ветер и мёл большой снег. Людей заметало по дороге, много шло матерей с маленькими детьми. Добыть хлеба было очень тяжело. Это было большое переживание, пока дойдешь домой, по дороге забирали на работы, оттуда забирали в Германию.

Много, много горя переживали мы, жители Харькова, во время немецкой оккупации. Нужно много и очень много писать, для того чтобы передать все те случаи, которые мы переживали.

(ДАХО, ф.Р-3746, оп.1, спр.134, арк. 48–49 зв. Оригінал. Рукопис.)

№ 8

Письмова робота

Ю. Фролової, учениці неповної середньої школи № 2

**м. Харків (спогади про німецьку окупацію 1941–1943 рр.) 21 грудня
1943 р.**

Робота з української мови уч[ениці] 7-го кл[асу] “Б” II-ої школи
Фролової Юлії

Що я бачила в період тимчасової окупації

Коли німці прийшли, життя стало дуже важким. На другий день, коли вибухнув міст, батька мого було забрано в заручники. Війна очима дітей 23 Сидів у готелі “Інтернаціонал” два тижні. Кожного дня, коли я носила йому їжу, то бачила в ямі багато вбитих людей. Коли батько вийшов, він розповідав нам, як кожної ночі розстрілювали людей. Через деякий час батька по доносу забрали в гестапо. Їсти не було чого, і матері доводилося їздити за хлібом. Я довго носила передачі батькові. Просидів батько в гестапо 2 місяці. Одного разу, коли я принесла передачу батькові, то мені сказали, що його вчора вивезли в Полтаву. З того часу не було чути про батька нічого. До нас кожного дня приходили, трусили і забирали речі. Якщо ми їм не давали, то вони казали, що і вас заберем. Мене хотіли забрати в Германію. Я довгий час дома не була, і мене не знайшли.

(ДАХО, ф.Р-3746, оп.1, спр.134, арк. 20–21. Оригінал. Рукопис.)

Додаток Д. Методичні рекомендації школярам стосовно використання усноісторичних джерел під час вивчення тематики Другої світової війни на уроках з історії

Методичні рекомендації (методичні вказівки) – навчальне або виробничо-практичне видання роз'яснень з певної теми, розділу або питання навчальної дисципліни, роду практичної діяльності, з методикою виконання окремих завдань, певного виду робіт, а також заходів.

Основною метою даних методичних рекомендацій є покращення розумових здібностей учнів загальноосвітніх шкіл та ефективне засвоєння теми Другої світової війни за допомогою усноісторичних джерел. Також завдяки цим вказівкам учні зможуть самостійно підготуватися до теоретичного матеріалу та практичних робіт.

Під час підготовки до уроку історії з теми «Друга світова війна» учень повинен опрацювати основні джерела усної історії. До таких джерел слід віднести: листи воєнного часу, свідчення очевидців та учасників воєнних подій, воєнні мемуари, перекази членів сім'ї, які безпосередньо приймали участь або були свідками Другої світової війни тощо.

Ключові слова: усна історія, джерела усної історії, Друга світова війна, історична пам'ять, досвід з минулого.

Досліджуючи самостійно тему усної історії часів Другої світової війни учні повинні вивчити такі терміни як:

- 1) усна історія;
- 2) методи усної історії;
- 3) біографічне інтерв'ю;
- 4) інтерв'юер та респондент;
- 5) усноісторичні джерела.

Основна література при підготовці до тематичного уроку:

1. Стаття «Усна історія - що це?» Електронний ресурс. URL: <https://www.ustnayaistoriya.info/usna-istorija-shho-ce/>.
2. Т.Пастушенко «Метод усної історії та усноісторичні дослідження в Україні». URL: https://klio-mukolaiv.at.ua/prochutatu/usna_istorija.pdf;
3. О.Кісь «Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади». URL: https://uamoderna.com/images/archiv/11/2_UM_11_Vstup_Kis
4. Щоденники та листи очевидців Другої світової війни з Архіву СБУ. URL: https://www.istpravda.com.ua/short/2016/05/9/149080/view_print/.
5. Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. URL: http://oralhistory.com.ua/assets/images/img_a-jittyja/Pereiaslav_2007.pdf.

Додаткова література:

6. Стаття «Листи минулого, які зберігаються в музеї». Автор – Альона Карпова. URL: <http://sumynews.com/blogs/10360/doroha-mamochko-pyshu-tobi-iz-frontu.html>.
7. Стаття «Жива історія. Метод усної історії в школі». URL: https://www.ustnayaistoriya.info/wp-content/uploads/2015/08/oral-history_brochure_ukraine_book-web_21x21cm-1.pdf.
8. Книга «Маленькие герои большой войны» 2016 г. URL: https://detigeroi.ru/books/Litle_hero-3.pdf.
9. О. Ярощук «Як творити усну історію?» (матеріал зі статті «Оцифровані спогади, або як творити усну історію»). URL: <https://lia.lvivcenter.org/edu/iak-hovoryty-z-doroslymy-pro-istorviu-khkh-stolittia>.
10. В.Черчилль «Спогади про Другу світову війну». URL: <https://publisher.in.ua/vinston-cherchill-spogady-pro-drugu-svitovu-vijnu-tom-1-2/>.

Необхідну увагу слід приділити й історичним книгам «Життя та доля», «Спогади про війну», «Друга світова війна», а також документальним фільмам, присвяченим подіям 1939-1945 років. Серед них: «Тінь ворога» та «Розвідники». Рекомендовані для перегляду фільми: «А зорі тут тихі», «Україна в огні», «Битва за Севастополь». Серіали: «1941», «Залишитися в живих», «Один в полі воїн», «Вервольф», Операція «Тайфун».

Під час підготовки до уроку з усної історії на тему Другої світової війни учень має можливість індивідуально підготувати реферативне повідомлення або доповідь на теми присвячені воєнним подіям.

Список тем для реферативного повідомлення:

1. Друга світова війна в усноісторичних джерелах.
2. Воєнні листи як особливе джерело усної історії.
3. Жива історія як один із методів вивчення теми Другої світової війни.
4. Роль інтерв'ю в історико-біографічному дослідженні.
5. Початок та закінчення Другої світової війни: спогади очевидців подій.

Список тем для доповіді:

1. Наслідки Другої світової війни для України.
2. Партизанська боротьба в Україні.
3. Окупаційний режим на території українських земель.
4. Табори смерті: вижити або померти?

Творче завдання (за бажанням):

1. Написати есе на тему: «Моє враження від перегляду фільму/серіалу про Другу світову війну»;
2. Скласти авторський вірш про часи Другої світової війни.
3. Створити презентацію на тему «Друга світова війна очима дітей» або «Спогади очевидців про перемогу 1945 року».
4. Створити авторський відеоролик на тему: «Правда та міфи про Другу світову війну».

За час підготовки до тематичного уроку учень повинен опанувати такі навички і вміння як:

- пошук актуальної інформації та її структурний аналіз;
- запам'ятовування термінів та основних історичних дат;
- критично й аналітично мислити;
- вміння співставляти «історичну правду» з «історичною видумкою»;
- вміння чітко обґрунтовувати та відстоювати власну точку зору.

Необхідно зазначити, що тематика Другої світової війни є досить специфічною. Історичні події можуть бути неправильно подані або навіть перекручені. Основним недоліком усних джерел є їх ненадійність та необґрунтованість. Тому учень має зрозуміти які головні переваги застосування усної історії під час підготовки до уроку та її недоліки.

Основними завданнями джерел усної історії під час підготовки до уроку є:

- формування уявлень і початкових знань учнів про усну історію як наукового напрямку історичного дослідження;
- розвиток у школярів інтересу до предмета та поданої історичної тематики;
- розуміння учнями основних теоретичних знань, які вони зможуть застосувати у практичній діяльності;
- розуміння школярами послідовності та тривалості історичних подій;
- формування в освітян навички знаходити необхідну відповідь в підручниках та текстах документів;
- формування вмінь до самостійної роботи та роботи з архівними джерелами;
- розвиток у школярів критичного, аналітичного та логічного мислення;
- формування творчого потенціалу освітян.

Додаток Ж. Методичні вказівки освітянам під час біографічного інтерв'ю

Біографічне інтерв'ю має розпочинатися зі вступного слова інтерв'юера. Він повинен зазначити дату та місце запису, представитися сам і представити респондента події, зазначити з якого він загальноосвітнього закладу навчання та як саме проводитиме інтерв'ю. Наприклад: Доброго дня, я – учень 10 класу загальноосвітньої школи №53 міста Херсона Дмитренко Павло Олександрович 12.11.2005 року народження, беру участь у записі усних свідчень про воєнні часи в роки Другої світової війни у свідка подій Коваленко Ірини Миколаївни 05.03.1925 року народження – Героя Радянського Союзу та ветерана війни, яка народилася в селищі Новокиївка Херсонської області. Проводитиму біографічне інтерв'ю у будинку респондента, за допомогою відеокамери.

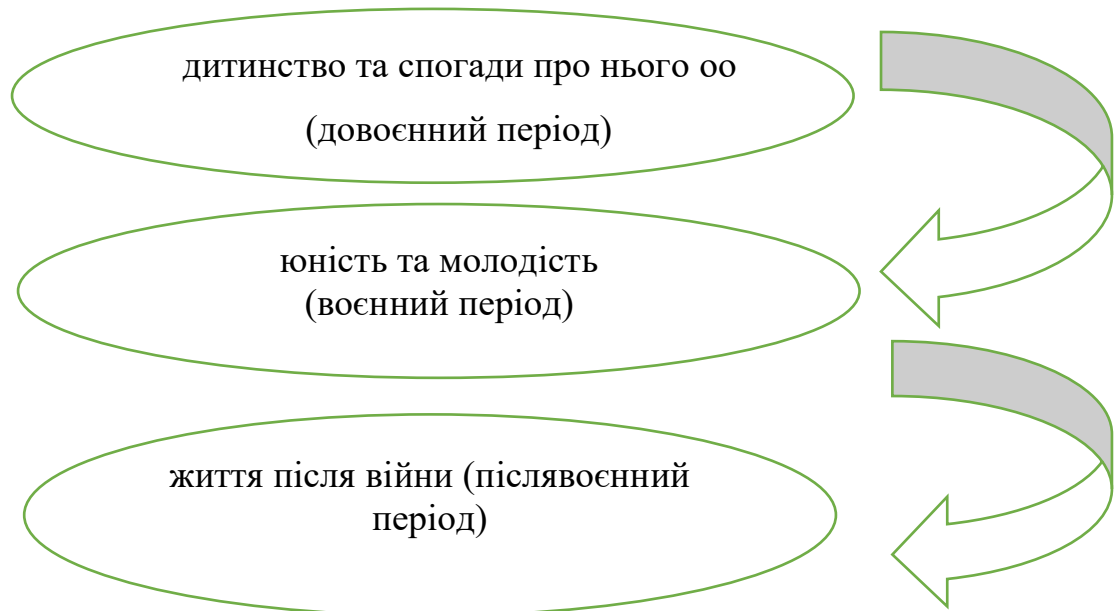
Потім інтерв'юер повинен поставити основні запитання, які стосуються дитинства чи вже юності свідка події та додаткові (у разі їх необхідності). **Наприклад:**

- Розкажіть, будь ласка, про своє дитинство.
- Коли і де Ви народилися? – як основне запитання.
- Чи проживали Ви там на початку війни – як додаткове.

Інтерв'юер повинен досить уважно слухати інформацію та аналізувати її. При необхідності уточнювати додаткові свідчення. Саме він повинен «керувати» бесідою. Досить важливо контролювати за часом, адже інтерв'ювання повинно проводитися не більше 2-х годин. У разі, коли ліміт часу закінчився, а питання не було розкрито респондентом у повному обсязі, слід виділити декілька хвилин часу для розкриття питання. Освітянам потрібно дотримуватися етичних норм протягом усього часу

спілкування з оповідачем (не перебивати, уважно слухати, вживати слова «будь ласка», «будьте добрі», «перепрошую», «дякую» тощо).

Під час підготовки до біографічного інтерв'ю досить важливо окреслити схематичні рамки бесіди. **Наприклад:**

Перелік питань, які можна обрати для біографічного інтерв'ю

Перший блок (довоєнний період):

- Розкажіть, будь ласка, про своє життя до початку Другої світової війни (до 1939 року).
- Якими є Ваші спогади з дитинства?
- Якими були міжнаціональні відносини мешканців (поляки, євреї, українці та ін.)?
- Розкажіть про навчання в школі (вчителі, навчання, шкільні товариші / товаришки).
- Яким було повсякденне життя (свята, похорони, весілля, харчування (раціон і т. д.).

Другий блок (воєнний період):

- Що Ви пригадуєте про початок війни?
- Якими були настрої населення?

- Що (не) говорилося про війну?
- Опишіть Ваші особисті враження від спілкування чи спостереження за поведінкою німецьких військових і цивільних.
- Який у Вас сформувався образ німця? Чому?
- Які зміни відбулися з приходом німецьких військ?
- Як проводилося вивезення на роботу до Німеччини? Чи повернулися вивезені?

Третій блок (післявоєнний):

- Розкажіть, будь ласка, про Ваші згадки щодо закінчення війни.
- Розкажіть, будь ласка, про відновлення радянської влади в післявоєнні роки.
- Коли і як у Вашому місті/селі/селищі відбувалася колективізація?
- Які умови праці та ставлення до працівників були в колгоспах?
- Чи пам'ятаєте Ви про зміни в соціальній сфері життя після закінчення війни?
- Хто був мобілізований до радянської армії з Вашої родини? Чи повернулися вони додому?

Список цих запитань не є вичерпним. Інтерв'юер повинен самостійно скласти питання або ж обрати із рекомендованих. Також є можливість зосередити свою увагу не лише на початку чи закінченні війни. Тематикою для біографічного інтерв'ю може бути житло свідка події на початку та в кінці війни, його харчування, навчання, праця, соціальна сфера та інше.

Паспортний лист інтерв'ю

- 1) дата та місце проведення інтерв'ю (країна, місто/село/селище);
- 2) прізвище, ім'я, по батькові інтерв'юера та респондента;
- 3) дата та місце народження респондента;
- 4) адреса проживання та контактний номер телефону опитуваного.
- 5) дозвіл на публікацію інформації (якщо такий момент передбачається усноісторичним проєктом).

Додаток 3. Тестові завдання з теми «Друга світова війна на теренах українських земель. Дослідження воєнних усноісторичних джерел з історії»

1. Повна окупація території України німецькими військами завершилася у:

- А) 22 липня 1942 року;
- Б) 21 червня 1941 року;
- В) 22 червня 1941 року;
- Г) 21 липня 1942 року.

2. Визволення всієї території України від німецьких окупантів та їхніх союзників відбулося в:

- А) 17 березня 1945 року;
- Б) 28 жовтня 1944 року;
- В) 9 травня 1945 року;
- Г) 8 листопада 1944 року.

3. Велика Вітчизняна війна Радянського Союзу завершилася:

- А) звільненням території СРСР у його довоєнних кордонах;
- Б) визволенням країн Південно-Східної та Центральної Європи;
- В) оволодінням столицею нацистської Німеччини — Берліном;
- Г) розгромом японської Квантунської армії в Маньчжурії.

4. Славнозвісний льотчик часів Другої світової війни, виходець з України - це

- А) Петро Десницький;
- Б) Леонід Беда;
- В) Іван Кожедуб;

Г) Анатолій Брандис.

5. Визволення УРСР від нацистських загарбників у її довоєнних кордонах здійснено в ході однієї з операцій, а саме:

А) Карпатсько-Ужгородської;

Б) Корсунь-Шевченківської;

В) Умансько-Батошанської;

Г) Ясько-Кишинівської.

6. Не є воєнним усноісторичним джерелом із нижче перерахованих:

А) мемуар маршала Жукова «Воспоминания и размышления»;

Б) лист фронтовика до першої вчительки;

В) фотосвітлина з історичного підручника;

Г) біографічне інтерв'ю очевидця подій.

7. Усна історія є:

А) методом дослідження історії;

Б) сучасною ділянкою історичної дисципліни;

В) соціально-гуманітарним напрямом;

Г) усі відповіді правильні.

8. Неправильно визначене твердження:

А) Усна історія є загально визнаним поняттям, яке використовується в науковому апараті багатьох суспільних та гуманітарних наук;

Б) У суто академічному понятті «усну історію» використав історик Алан Невіс у 1939 році;

В) Усна історія досить активно використовується як метод дослідження не лише у школах та університетах, але й на загальнонаціональному рівні;

Г) Термін «Усна історія» вперше запропоновано у 1852 році Барбе д'Оревіллі.

9. Українську Асоціацію Усної історії було створено в:

- А) березні 2005 року;
- Б) червні 2006 року;
- В) жовтні 2006 року;
- Г) травні 2005 року.

10. Головним методом усної історії виступає:

- А) біографічне інтерв'ю;
- Б) опрацювання воєнного мемуара;
- В) перегляд воєнного фільму;
- Г) фотосвітлини воєнного часу.

V. Домашнє завдання.

Після закінчення тематичного уроку учні повинні у повному обсязі закріпити отримані знання та навички. Для цього вчитель може додатково окреслити творче завдання для групи школярів чи кожному учню окремо. Взагалі, творче завдання – це тісний взаємозв'язок пізнавального та розумового процесу. Воно вимагає від школярів застосування раніше засвоєних знань та навичок у новій ситуації, їх комбінацію та перетворення на основі способу розв'язання, бачення нової проблеми...».

У вигляді творчої роботи може виступити розроблений самостійно школярами та вчителем усноісторичний проєкт або написання вірша/твору про часи Другої світової війни. Учні, разом зі своєю родиною, а конкретно – з свідками/очевидцями подій мають можливість створити презентацію на тему: «Друга світова війна очима очевидців», де будуть використані фотосвітлини чи уривки з листів (якщо такі є в наявності).

Також, учитель може самостійно організувати зустріч із учасником Другої світової війни і дати додаткове домашнє завдання учням – підготувати запитання учаснику/очевидцю події. Так, школярі зможуть відчути себе інтерв'юерами та творчо підійти до вивчення історичної дисципліни.

Домашнє завдання:

I блок. Термінологія.

Дайте визначення понять: «усна історія», джерела усної історії;

II блок. Приклади матеріалів та документів живої історії.

Наведіть приклади матеріалів усної історії. Коротко опишіть та законспекуйте їх основне призначення.

III блок. Творче завдання.

Уважно роздивіться матеріали віртуальної книжкової виставки. Чи є вони джерелом усної історії?

Домашнє завдання з підвищеним рівнем складності

1. Створіть власну віртуальну виставку усноісторичних джерел про часи Другої світової війни.
2. Створіть індивідуальний або колективний проєкт «Війна очима українців. Її значення у вивченні історичної дисципліни».
3. Складіть перелік питань очевидцю чи свідку воєнних подій у часи Другої світової війни. Запишіть біографічне інтерв'ю.
4. Розробіть онлайн-урок з теми: «Україна в Другій світовій війні. Ціна перемоги».